

CANON SOCIAAL WERK: VIRTUELE GESCHIEDENIS VAN EEN BEROEP

Nederland werd de afgelopen jaren getroffen door een canonype. Na het succes van de canon over de algemene geschiedenis van het land ontstonden er diverse afgeleide initiatieven, zowel met geografische als thematische aangrijpingspunten, bijvoorbeeld de canon van Eindhoven en de canon van de wiskunde. Geschiedenis was plots weer hip en hield mensen bezig. Hier lag meteen een kans om sociaal werk, traditioneel een sector met weinig historisch geheugen en een zwakke identiteit, opnieuw een blik op zijn verleden te geven. Zo ontstond een canon sociaal werk voor zowel Vlaanderen als Nederland. In dit artikel sta ik stil bij de achtergronden van de canonype in Nederland en de geschiedenis van het sociaal werk.

De financiële en economische crisis van de laatste jaren geeft het pessimisme weer wat ruimte, maar wie met een iets langere tijdshorizon naar het verleden kijkt, kan niet ontkomen aan de observatie dat we er geweldig op vooruitgegaan zijn de afgelopen eeuw. Het leven is het eerste decennium van de 21e eeuw in meerdere opzichten veel beter dan het leven dat onze voorouders kenden in het begin van de 20e eeuw. Lees er *Door arm Vlaanderen* van Auguste De Winne maar op na¹, en verbaas je over de bittere ellende waarin het leven zich een eeuw geleden voltrok. Veel van de beroepen die De Winne beschrijft, zoals de touwslager, de haspelaarsters of de zwavelstokmakers, kennen we al niet meer, en gelukkig evenmin de barre arbeidsomstandigheden waarin het werk werd uitgevoerd. De maatschappelijke

◀ De canon over de algemene geschiedenis van Nederland: een tijdlijn met vijftig iconische gebeurtenissen of personen die elke Nederlander geacht wordt te kennen. (<http://entoen.nu>)

voortgang sinds die tijd blijkt op meerdere terreinen: we zijn rijker geworden, we leven langer en langer in goede gezondheid, we presteren minder arbeidsuren en hebben meer vrije tijd, we hebben een stevige verzorgingsstaat voor als we zorgbehoefte worden, we hebben al decennia lang geen oorlog meer op ons grondgebied. De 20e eeuw is zonder twijfel een eeuw van voortgang geweest.²

Die voortgang is er niet zomaar gekomen, daar is hard voor gewerkt en gestreden. Het heeft veel personen bloed, zweet en tranen gekost om de samenleving te verwezenlijken waarin we nu leven en om het huidige beschavingsniveau te bereiken. Denk maar aan het politieke en syndicale werk van mensen als Louis Major of Achiël Van Acker of het werk van werkgevers met een sociale ingesteldheid als Ernest Solvay of Lieven Gevaert. Achter die namen ligt vanzelfsprekend de stille inzet van een massa anonieme burgers die zich via vakbonden, politieke partijen of sociale bewegingen inzetten voor maatschappelijke voortgang; we zijn hen dankbaarheid verschuldigd.

Een van de vele actoren in die dynamiek naar sociale voortgang is het sociaal werk. Beroepsmatig hulp verlenen aan zorgbehoevende burgers, zowel op individueel niveau als structureel. In tegenstelling tot het politieke en syndicale werk van de afgelopen eeuw is de geschiedenis van sociaal werk behoorlijk onbekend. Voor Vlaanderen, en grotendeels ook voor Nederland, bestond er tot voor kort geen systematisch overzicht van de historische ontwikkeling en inbedding van dit beroep. Daar is met de canon sociaal werk verandering in gekomen. Die ontstond in het kielzog van de bekommernis in Nederland over laag historisch besef bij de bevolking en de daaropvolgende canonthype.

Problematisch laag historisch besef

Nederland maakte zich zo'n decennium geleden ernstig zorgen over het historisch bewustzijn van zijn inwoners. Er zouden te weinig gemeenschappelijke ijkpunten zijn, en identiteitsbepalende historische gebeurtenissen zoals de watersnood, of personen zoals Erasmus of Spinoza waren uit het collectieve geheugen verdrongen. In 1996 maakte een test van het *Historisch Nieuwsblad* onder Nederlandse parlementairen duidelijk dat de politieke elite van het land niet erg op de hoogte was van de vaderlandse geschiedenis. Daartoe bleef het echter niet beperkt. Niet alleen nieuwkomers, maar ook wie al zijn hele leven lang in Nederland vertoefde, bleek weinig te weten over het verleden. Op zich hoefde dat lage historische bewustzijn niet te verbazen. Met de hervorming van het middelbaar onderwijs eind jaren 1960 – de zogenaamde Mammoetwet – werd geschiedenis plots geen verplicht vak meer, maar een keuzevak. De facto impliceerde het dat slechts weinig leerlingen na de leeftijd van 15 nog geschiedenis in het onderwijs kregen.³ Geen wonder dat de historische kennis achteruitboerde.

En Nederland zou Nederland niet zijn, als een maatschappelijk erkend probleem niet leidt tot een commissie. Daarom ging de adviescommissie Geschiedenisonderwijs aan de slag, ook bekend als de commissie-de Wit. Haar belangrijkste advies was

dat 'alle leerlingen zullen moeten beschikken over een gemeenschappelijke basis van historische overzichts-kennis en vaardigheden'. Het historisch besef was laag en moest omhoog. Begin 1999 werd de commissie opgevolgd door de commissie Historische en Maatschappelijke Vorming, beter bekend als de commissie-de Rooy. Die kwam in 2001 met voorstellen om het geschiedenisonderwijs herin te richten, onder meer door het algemeen doorgevoerde gebruik van tien tijdvakken. Met het oog op eenduidigheid door alle niveaus van het onderwijs heen koos men voor 'een stelsel van tijdvakken met eenvoudige, associatieve benamingen en tijdgrenzen in ronde jaartallen'. En zo gaat het niet meer over de middeleeuwen, maar over de tijd van monniken en ridders (500-1000) en de tijd van steden en staten (1000-1500). En niet meer over de industriële revolutie, maar over de tijd van burgers en stoommachines (1800-1900).

Waar een probleem benoemd wordt, gaan niet alleen commissies aan het werk maar ontstaan ook spontaan oplossingen. Naar aanleiding van een open brief van Jan Marijnissen, toenmalig partijleider van SP, en Maxime Verhagen, toenmalig fractieleider van CDA in de Tweede Kamer, in het dagblad *Trouw* ontstond het idee een nieuw museum te bouwen, een Nationaal Historisch Museum. Jan Marijnissen had zich eerder al uitgesproken als voorstander van zo'n museum.⁴ De brief leidde al snel tot een motie in de Tweede Kamer en een kabinetsbesluit. Daarop werd een wedstrijd georganiseerd onder gemeenten die het museum wilden huisvesten. Het besluit midden 2007 om Arnhem te verkiezen boven Den Haag en Amsterdam kreeg de nodige kritiek, zeker nadat Arnhem zelf begon te twijfelen aan de beste locatie. Bezuinigingen reduceerden de grootse plannen in 2010 tot een bescheiden omvang en een tijdelijke huisvesting in Amsterdam, in 2011 werden ze helemaal wegbezuinigd. Zo werd het Nationaal Historisch Museum nog voor het uit de startblokken kwam zelf geschiedenis.

Een ander spontaan idee om het lage historische bewustzijn omhoog te krikken had onverwachts meer impact. Op vraag van *NRC Handelsblad* schreven de historici Jan Bank en Piet de Rooy een beknopt overzicht van de Nederlandse geschiedenis.⁵ Het moest vooral in korte tijd te lezen zijn. Ze goten dat overzicht in de vorm van een canon: een tijdlijn met daarop een beperkt aantal significante personen en gebeurtenissen. De vorm sloeg aan en er werd werk gemaakt van een stevigere versie. In september 2005 werd de commissie Ontwikkeling Nederlandse Canon ingesteld – alweer een commissie – onder leiding van de historische letterkundige Frits van Oostrom. Ongeveer een jaar later, in oktober 2006, stelde die de canon van Nederland voor: een tijdlijn met vijftig iconische gebeurtenissen of personen die elke Nederlandse inwoner geacht wordt te kennen. Het gaat dan van de hunebedden uit 3000 voor Christus tot het ontstaan van Europa, met tussenin aandacht voor bijvoorbeeld Erasmus (humanisme in Nederland en Europa), het verzet tegen de kinderarbeid op het einde van de 19e eeuw, Anne Frank en de Jodenvervolgung of de watersnood van 1953. Elk ijkpunt op de tijdlijn kreeg een 'venster' met uitleg in ongeveer 500 woorden en beeldmateriaal.

Canonitis treft Nederland

De canon van Nederland bleef bij zijn initiële lancering in oktober 2006 niet onopgemerkt. Niet alleen werd er stevig uitpakket met drukwerk en de website www.entoen.nu en vond dat alles weerklank in de media, er ontstond ook meteen kritiek op de keuze van de commissie. Dat Anne Frank een plek in de geschiedenis verdiende, daar was iedereen het wel over eens. Maar moest nu zo nodig ook Annie M.G. Schmidt erin? Natuurlijk groeiden hele generaties op met Jip en Janneke en Pluk van de Petteflet, maar was het daarmee een icoon in de vaderlandse geschiedenis? De commissie getuigde van grote wijsheid door niet de hakken in het zand te zetten en het eigen werk te verdedigen, maar kritiek op haar werk met enig enthousiasme te aanhoren. Het betekende immers dat men in het land terug met geschiedenis bezig was, en was dat niet de doelstelling? In de definitieve versie van juli 2007 leidde die kritiek niet tot grote aanpassingen. Alleen de boekdrukunst moest wijken voor Christiaan Huygens (1629-1695, wetenschap in de Gouden Eeuw).

Vanuit christelijke hoek ging de kritiek iets verder en legde men zich niet neer bij de 'liberale en vrijzinnige' canon van Frits van Oostrom en zijn collega's. Er kwam

een canon voor de gammawetenschappen. Er werden canons gemaakt over de geschiedenis van de wiskunde, van het voetbal, van geneeskunde, over het onderwijs. De Wiardi Beckman Stichting publiceerde de 'rode canon' over de geschiedenis van de sociaaldemocratie.⁷ Het is in deze reeks van thematische canons dat ook de canon sociaal werk ontstaan is.

De bekommernis over een te laag historisch bewustzijn sloeg zo om in een hype om canons te bouwen. Het bleek een handzame format om geschiedenis als het ware in 'hapklare brokken' aan te bieden, en een flexibel format waarin ook niet-historici met geschiedenis aan de slag kunnen.

Canon sociaal werk: een tijdlijn met iconische personen en gebeurtenissen

Over sociaal werk wordt veel gepubliceerd in vaktijdschriften en algemene media, maar over de geschiedenis van het beroep was bijzonder weinig materiaal te vinden. Behalve de doorwrochte analyse van Abram de Swaan over de onderhuidse sociologische dynamiek bij het ontstaan van het collectieve verzorgingsarrangement dat

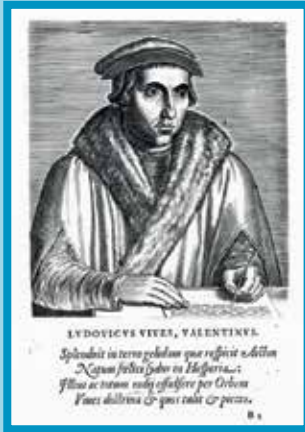

De canonitis in Nederland in beeld gebracht. (<http://entoen.nu>)

een eigen canon waarbij een aantal 'vensters' sneuvelen en vervangen werden door meer christelijk georiënteerde elementen. Zo werden het Tweede Vaticaans Concilie en de Schoolstrijd opgenomen en sneuvelen Annie M.G. Schmidt en de Amsterdamse grachtengordel. Opnieuw getuigde de commissie van grote wijsheid door die variant op haar werk niet te bevechten (bijvoorbeeld op basis van copyright), maar het hergebruik van haar materiaal juist toe te juichen. Of het een heel bewust ingenomen standpunt was, is niet helemaal duidelijk, maar het effect was onvoorzien. Plots schoten overal in Nederland diverse canons als paddenstoelen uit de grond. Steden als Amsterdam, Oss, Eindhoven, Tilburg ... kwamen met een eigen canon. Provincies kwamen met een canon. Je telde als plaats niet meer mee in Nederland als je geen eigen canon had. Niet verwonderlijk dat het regionale overzicht goed gevuld is.⁶ Naast regionale canons ontstonden er ook thematische canons. *De Volkskrant* werkte een jaar lang elke zaterdag met haar lezers aan een canon van de bètawetenschappen, om dat een jaar later nog eens over te doen met

onze verzorgingsstaat is⁸, moesten we het in ons taalgebied tot voor kort stellen met *De burger als andragoog* van Henk Michielse uit 1977 en *Helpen als ambacht* van Marie Kamphuis uit 1951, beide hoofdzakelijk over de Nederlandse situatie.⁹ Voor Vlaanderen moesten we het doen met het historische deel uit *Sociaal werk: in- en uitzichten*, het handboek van Wim Verzelen.¹⁰

De canon sociaal werk vult die leegte in.¹¹ In de slipstream van de canonhype in Nederland is het initiatief in de herfst van 2006 op de spreekwoordelijke achterkant van een bierviltje ontstaan om eind 2006 zowel digitaal als in de vorm van een artikel in de vakpers te verschijnen.¹² De tijdlijn bestond toen nog uit tien 'vensters' en besloeg enkel de periode 1870-2000. In de loop van 2007 is met een opstartsubsidie van zowel de Nederlandse als Vlaamse overheid en enkele maatschappelijk aandeelhouders werk gemaakt van een stevige technische basis en inhoudelijke groei voor de website. Naast de Nederlandse canon sociaal werk is ook gestart met de Vlaamse

Juan Luis Vives (1492-1540) legde de grondslag voor een stedelijke sociale politiek. (<http://www.canonsociaalwerk.be>)

Johannes van den Bosch (1780-1844) richtte landbouwkolonien op om armen werk te verschaffen. (<http://www.canonsociaalwerk.nl>)

canon sociaal werk. Eind 2008 bestonden beide uit een tijdlijn met vijftig iconische gebeurtenissen of personen. In diezelfde periode verscheen ook – toevallige samenloop van omstandigheden – een recent historisch overzicht van sociaal werk in Nederland, ondertussen aan een vierde druk toe.¹³ Voor Vlaanderen bestaat een dergelijke publicatie helaas nog niet.

Het gaat te ver om hier alle vijftig ijkpunten te noemen, we beperken ons tot een aantal voorbeelden. Zo is er aandacht voor de humanist Juan Luis Vives, die met zijn studie *De subventione pauperum* (1526) een nieuwe grondslag legde voor stedelijke sociale politiek. Vives pleitte ervoor om alle middelen voor armenbeleid te centraliseren bij de lokale overheid. Dat ging in tegen de heersende kerkelijke opvattingen waarin sinds het Concilie van Tours (567) de armenzorg op parochieniveau werd georganiseerd. Zo ontstond voor het eerst spanning tussen het publieke en kerkelijke gezag over sociale zorg.

Voor de 19e eeuw is er bijvoorbeeld aandacht voor de wet op landloperij en bedelarij en de oprichting van de landloperskolonie in onder meer Wortel, naar het voorbeeld van de landbouw- en veenkoloniën die Johannes van den Bosch (1780-1844) in Nederland oprichtte. Het waren vroege voorbeelden van werkverschaffing als middel om mensen uit de sociale ellende te helpen. Pas in 1993 volgde de afschaffing van de wet en daarmee werd de lang bepleite depenaliserings van landloperij realiteit. Werk als middel tegen armoede en afhankelijkheid leeft echter verder in sociale activering zoals veel OCMW's die vandaag vorm geven.

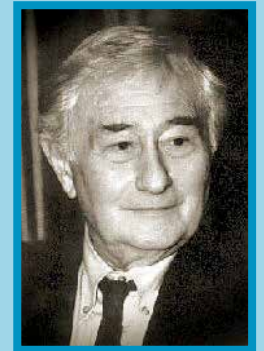
De 20e eeuw is ruim vertegenwoordigd in de canon sociaal werk. De aandacht gaat bijvoorbeeld

naar Rob Clara (de erkenning van het probleem van kindermishandeling en de start van de vertrouwensartscentra), de start van telefonische hulpverlening, het schandaal in Vrij en Vrolijk met de daaropvolgende hervormingen van de bijzondere jeugdzorg, de opkomst van zelfhulp of het werk van Herman Deleeck (het Matteüs-effect: niet elke publieke dienstverlening is een herverdeling van rijk naar arm).

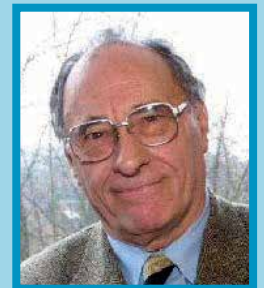
De canon sociaal werk wil de geschiedenis van het beroep toegankelijk maken, zonder te vervallen in verkleuterling en jip-en-janneketaal. Elk ijkpunt op de tijdlijn, elk 'venster' op het verleden, is voorzien van een tekst van ongeveer vijfhonderd woorden. Dat blijkt een goede lengte te zijn voor lezen op scherm. Daarnaast is er grafisch materiaal voorzien. Telkens worden een paar verwijzingen opgenomen naar korte, iets diepgaandere teksten van beperkte omvang (vijf tot tien pagina's) en een wat groter aantal verwijzingen naar uitgebreide publicaties over het thema van het venster. Zo ontstaat telkens een zone van toegenomen interesse: van niets weten tot iets weten (vijfhonderd woorden), tot wat meer weten (een paar korte teksten), tot veel weten (een vijftal langere teksten). Dat maakt het niet alleen geschikt voor de geïnteresseerde bezoeker, maar ook voor gebruik in onderwijssituaties en bij deskundigheidsbevordering met verdiepingsmogelijkheden voor een thematisch college, een werkstuk of een presentatie.

Duurzame dilemma's

Tijdens de bouw van de canon sociaal werk verscheen er een speciaal nummer van het *British Medical Journal* over *medical milestones* sinds 1840. Op de tijdlijn staan vijftien innovaties die de gezondheidszorg grondig gewijzigd hebben. Voorbeelden zijn het ontstaan van anesthesie door experimenten met ether in 1842, het ontstaan van radiologie met de ontdekking van x-stralen in 1895 of de behoorlijk toevallige ontdekking van penicilline door Alexander Fleming in 1929.¹⁴ Natuurlijk kan je kritische beschouwingen geven over die tijdlijn, zoals de vraag of de eer van de uitvinding van de penicilline eigenlijk wel Fleming toekomt, het waren immers Ernst Boris Chain en Howard Florey die er ruim tien jaar later een medicijn van maakten. Of waarom de Dallas Bed Rest and Training Study uit 1966 geen aandacht krijgt. Tenslotte ligt daar de ontdekking dat rust na hartklachten helemaal niet goed is en het veel beter is juist minder te rusten en meer te bewegen en te sporten.¹⁵

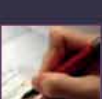

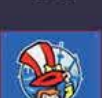

Rob Clara (1923-2000) startte in Vlaanderen de hulpverlening rond kindermishandeling op. (<http://www.canonsociaalwerk.be>)

Herman Deleeck (1928-2002) was een pleitbezorger voor een eminent chroniqueur van de naoorlogse verzorgingsstaat. (<http://www.canonsociaalwerk.be>)

De canon sociaal werk Nederland en Vlaanderen: twee tijdlijnen met aandacht voor de specifieke Nederlandse en Vlaamse context. (<http://www.canonsociaalwerk.eu>)

Canon sociaal werk Nederland

 567	 1122	 1270	 1442	 1526
 1580	 1596	 1784	 1790	 1818
 1823	 1846	 1870	 1872	 1874
 1875	 1887	 1892	 1900	 1903
 1908	 1909	 1911	 1918	 1918
 1925	 1932	 1945	 1950	 1952
 1958	 1962	 1965	 1967	 1968
 1968	 1969	 1971	 1974	 1974
 1974	 1979	 1982	 1984	 1987
 1989	 1993	 1993	 2004	 2007

Canon sociaal werk Vlaanderen

 567	 1188	 1270	 1434	 1526
 1845	 1845	 1849	 1851	 1857
 1866	 1889	 1890	 1891	 1892
 1894	 1897	 1905	 1912	 1920
 1925	 1925	 1928	 1944	 1945
 1950	 1962	 1965	 1966	 1967
 1970	 1972	 1974	 1974	 1974
 1976	 1977	 1979	 1979	 1980
 1981	 1985	 1985	 1989	 1989
 1992	 1994	 1995	 1998	 1999

Maar los van die kritische reflecties doet het overzicht van de medische innovaties je met bewondering denken over de vooruitgang die de westerse gezondheidszorg gemaakt heeft. Het blijft nog steeds niet leuk om met een zorgbehoefte in het ziekenhuis een behandeling te moeten ondergaan, maar het is wel beter dat in onze tijd en onze regio te ondergaan dan enkele decennia geleden. De geschiedenis van onze gezondheidszorg is rijk aan innovaties die echt als breuklijn het professioneel handelen bijgestuurd hebben en duidelijk een verbetering betekenen.

Hoe anders is dat bij sociaal werk. De tijdlijn in de canon sociaal werk laat wel ijkpunten zien, tijdstippen waarop het beroep een verandering onderging of een brok blijvende inspiratie kreeg, maar of er over een langere periode ook sprake is van echte innovatie en verbetering zoals in de gezondheidszorg, is nog maar de vraag. Het lijkt er eerder op dat sociaal werk zich in elk tijdsgewricht een positie moet zoeken – of die van beleidsmakers krijgt – ten aanzien van een aantal duurzame dilemma's, steeds weer opduikende vraagstukken die niet opgelost geraken, maar wel telkens om nieuwe standpuntbepaling vragen. Dat geeft aan dat sociaal werk geen technisch-instrumenteel beroep is zoals gezondheidszorg overwegend is, maar een sterk ethisch en normatief beroep. In de canon sociaal werk hebben we acht van die duurzame dilemma's benoemd en via essays laten uitwerken. Daarmee zijn lang niet alle vraagstukken van sociaal werk benoemd, maar zijn wel een aantal rode draden in de geschiedenis van het beroep geëxpliciteerd.

Een voorbeeld van dergelijk dilemma is dat tussen solidariteit met zorgbehoevende burgers en openheid van grenzen. Het is onmogelijk om zowel een stevige infrastructuur van uitkeringen en publieke dienstverlening zonder toegangsvoorwaarden overeind te houden, als ook ongebreidelde immigratie toe te laten. Dan wordt de solidaire plek een aantrekkingspunt voor alle armoede van de wereld. Solidariteit gaat dus onvermijdelijk samen met uitsluiting.¹⁶ Dat is een morele paradox waar voortschrijdend inzicht geen oplossing voor heeft, maar waarin telkens weer een positie gezocht moet worden, het is steeds balanceren op een ethische evenwichtsbalk.

In de geschiedenis zien we dat balanceren steeds weer optreden. Dat is zichtbaar in de aanhoudende discussies over de sans-papiers: wel of niet regulariseren, wel of niet geneeskundige zorg geven, wel of niet toelaten in de opvang voor dak- en thuislozen? Ook de diverse muren en hekken die gebouwd werden om ongewenste immigranten tegen te houden (Griekenland, Spanje, Verenigde Staten/Mexico ...) staan symbool voor die evenwichtsoefening. Recent was dat balanceren ook zichtbaar in de problematiek van zigeuners, die steeds van gemeente naar gemeente werden 'opgejaagd', en in de dramatische uitwijzing van Sémira Adamu in september 1998. In de jaren 1970 werd een groep Roma gedurende een korte periode door de Nederlandse en Belgische grenspolitie steeds naar het andere land verwezen. Ze waren letterlijk 'grensgevallen'.

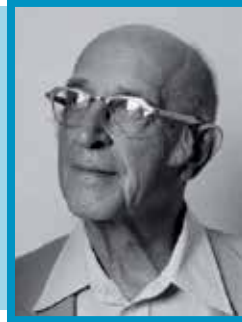
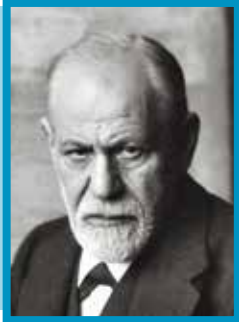
In de 18e eeuw waren er in Woensel (vandaag een stadsdeel van Eindhoven) heel vergelijkbare situaties. De lokale overheid deed er een aanbesteding voor een armenkar, net zoals er nu wordt aanbesteed voor de bouw van een gebouw of het

onderhoud van een stuk snelweg. Ongewenste personen – lees: armen en andere zorgbehoevenden uit andere gemeenten – moesten over de gemeentegrens gebracht worden: 'Als de armen tegen zonsondergang in Woensel aankwamen, moest de pachter voor een maaltijd en onderdak zorgen en hen de volgende ochtend zo vroeg mogelijk uit de gemeente verwijderen.'¹⁷ Het is bekend dat er nog gemeenten waren met een dergelijke armenkar of een 'armenjager'.

Elders werd gebruik gemaakt van een 'getrapt burgerschap', vergelijkbaar met de wijze waarop dat ook nu in de discussies over sociaal beleid voorgesteld wordt. In Vriezenveen in het Nederlandse Overijssel werd midden 18e eeuw een verordening uitgevaardigd 'tegen niet-Vriezenveners die met Vriezenveners (in de verordening "inboorlingen" genoemd) trouwden. De eerste zes jaar kwamen dergelijke nieuwkomers niet in aanmerking voor gelden uit de armenkas, evenals trouwens andere nieuwkomers die toestemming hadden gekregen om zich in Vriezenveen te vestigen.'¹⁸ Daarnaast werd verordonneerd dat geboren Vriezenveners die naar elders waren vertrokken na een jaar geen aanspraak meer konden maken op eventuele armenzorg in Vriezenveen mochten ze elders in armoede komen te vervallen.'¹⁹

Een ander duurzaam dilemma dat zijn sporen trekt door de geschiedenis van sociaal werk is de niet-territoriale variant van het dilemma tussen solidariteit en open grenzen: welke burgers van een land kunnen een beroep doen op de solidariteit van de samenleving en welke niet? Recent was die vraag expliciet aan de orde met de publicatie van *Voor wat hoort wat* van toenmalig Antwerps burgemeester Patrick Janssens.²⁰ Leunen op de verzorgingsstaat in tijden van zorgbehoefte is prima, maar daar staan wel plichten tegenover, zo was kort samengevat de stelling van het boek. We verwachten in onze verzorgingsstaat dat iedereen een beroep kan doen op onze solidariteit conform zorgbehoefte – en bijvoorbeeld niet conform koopkracht of aantrekkelijkheid of economisch nut –, maar daar staat tegenover dat we ook van iedereen verwachten dat men conform draagkracht bijdraagt aan die verzorgingsstaat. En dat kan door belastingen en afdrachten op je loon te betalen, maar ook door mee te werken aan eigen herstel en sociale stijging.

Datzelfde discours zien we op diverse tijdstippen terug opduiken in de geschiedenis van sociaal werk. In de internationale vakliteratuur is het terug te vinden onder het begrip *deserving poor*, waar natuurlijk tegenover staat dat er ook *non-deserving poor* zijn. Zo bijvoorbeeld in de Britse *poor laws*: 'Engeland kent net als het Europese vasteland een probleem met grote aantallen arme burgers. Mede geïnspireerd door het werk van de eerder genoemde Vives ontstaat er in de loop van de 16e eeuw een vernieuwde *poor law*, die in 1601 kracht van wet krijgt. Ook daarin wordt onderscheid gemaakt tussen soorten behoeftige burgers. Er waren er die te oud of te ziek of te jong waren om te werken, en die moesten door de samenleving geholpen worden. Er waren er die wel wilden werken maar dat tijdelijk niet konden, en die moesten door de samenleving nieuwe kansen geboden worden. Dat kreeg snel de vorm van zogenaamde *workhouses*. En ten slotte waren er de burgers die wel konden werken, maar dat niet wilden. Daarvoor was weinig sympathie, ze kregen geen steun, in-

1. Octavia Hill (1838-1912) zette zich in de achterbuurten van Londen in voor mensen die persoonlijk en maatschappelijk in een slechte positie waren geraakt. 2. Sigmund Freud (1856-1939), grondlegger van de psychoanalyse. 3. William Henry Beveridge (1879-1963), de architect van de verzorgingsstaat. 4. Carl Rogers (1902-1987), de grondlegger van de humanistische psychologie met een heel eenvoudig uitgangspunt: neem mensen serieus, want zij zijn heel goed in staat om hun weg te vinden naar hun ware zelf. (<http://www.canonsociaalwerk.eu>)

tegendeel, “they were to be whipped through the streets, publicly”. Ze zouden dan wel verleren zich al te afhankelijk op te stellen van steun vanuit de samenleving.’²¹

Voor de canon sociaal werk zijn op vergelijkbare wijze in acht essays acht duurzame dilemma’s uitgewerkt, bijvoorbeeld over de relatie tussen formele en informele hulpverlening, over individueel en collectief schuldmodel, over schipperen tussen overheidsinitiatief en particulier of charitatief initiatief. Ook andere dilemma’s hadden uitgewerkt kunnen worden, zoals het steeds willen vermijden van schandalen terwijl die juist een helende werking kunnen hebben. Denk maar aan het schandaal rond Vrij en Vrolijk en de daaropvolgende hervormingen van de bijzondere jeugdzorg, of de mediahype rond Notaris X en de daaropvolgende bekendheid van vertrouwensartscentra. Of in Nederland aan de dood van Savanna en de aandacht daarna voor ketenzorg en communicatie tussen hulpverleners. We willen geen schandalen, maar af en toe eentje kan wel nuttig zijn.²²

Variaties op een thema

De Nederlandse en de Vlaamse canon bestaan sinds 2009 beide uit een tijdlijn met telkens vijftig iconische gebeurtenissen of personen uit de geschiedenis van het sociaal werk. Er was echter veel meer te vertellen en daarom is in dat jaar gestart met een soort ‘tussencanon’ van inspirerende internationale denkers die zowel in Vlaanderen als Nederland hun invloed lieten gelden. Daarin gaat er aandacht naar bekende figuren als Sigmund Freud, Carl Rogers of William Beveridge, maar ook naar minder bekende mensen als Octavia Hill, Mary Ellen Richmond, Jane Jacobs of Joel Fischer. Allemaal mensen die het verdienen dat zijzelf en hun werk duurzame

1. Jane Jacobs (1916-2006) drukte meer dan wie ook een stempel op het denken over steden gedurende de tweede helft van de 20e eeuw. 2. Joel Fischer (1939), de grondlegger van de professionele twijfel inzake de effectiviteit van sociaal werk. (<http://www.canonsociaalwerk.eu>)

bekendheid geniet. Verder gaf het succes van het drieluik – Vlaams, Nederlands, internationaal – in 2010 aanleiding tot de start van een internationale Engelstalige canon sociaal werk.²³ Die omvat momenteel slechts een beperkte tijdlijn met twintig ijkpunten, maar wordt dit jaar uitgebreid.

Het sociaal werk wordt gekenmerkt door een ruim en divers werkveld, maar ook door een drang naar interne specialisatie en opbouw van deelidentiteiten. In die context is de algemene canon sociaal werk in 2011 en 2012 uitgebreid met een aantal deelcanons. Zo is voor Vlaanderen vanuit het sociaal werk gekeken naar jeugdzorg en migratie. Voor Nederland zijn er deelcanons gemaakt over jeugdzorg, geestelijke gezondheidszorg, gehandicaptenzorg en maatschappelijke opvang (dak- en thuislozenzorg, crisishulpverlening). Op die manier bestaat de canon sociaal werk op dit ogenblik uit ruim driehonderd lemma’s. Aangezien het om een digitaal product gaat, kunnen die continu actueel gehouden worden: nieuwe publicaties en relaties met nieuwe gebeurtenissen worden opgenomen. Het enige nadeel van digitale media is de zogenaamde ‘linkrot’: elk jaar moeten alle verwijzingen naar websites gecontroleerd en bijgewerkt worden. Bovendien blijft de canon door het samenspel tussen de hoofdcanon, de deelcanons en de actualiteit een organisch groeiend geheel. We noemen het geheel dan ook graag versie 2.1, om aan te geven dat het werk niet klaar is en reacties en aanvullingen en verbeteringen meer dan welkom zijn.

Geschiedenis in hedendaagse verpakking

Dat de canon sociaal werk een leegte invult, blijkt ook uit de bezoekerscijfers. In de loop van 2012 kreeg de website ruim 220.000 bezoeken te verwerken. Jaarlijks zien we groeicijfers van minimaal 35 procent in dat aantal bezoeken en de website-statistiek laten ook zien dat die bezoeken langer duren en meer pagina’s omvatten. Daarbij horen drie observaties. Ten eerste is er naast de populariteit van de door ons gemaakte informatie veel belangstelling voor de digitale bibliotheek. Daarin hebben we gescande kopieën van oude publicaties opgenomen. Via zoekwerk in academische

bibliotheken en archieven, en door zelf oud materiaal aan te kopen (vooral via *www.antiqubook.com*) is er een verzameling ontstaan van ongeveer duizend digitale publicaties die teruggaat tot 1533.²⁴ Het is vanzelfsprekend dat we waar mogelijk de nog levende auteurs of de nog bestaande uitgevers om toelating vragen voor die digitalisering.

Een tweede vaststelling bij de bezoekcijfers is de invloed van specifieke gebeurtenissen en media op de belangstelling voor de informatie uit de canon sociaal werk. Toen een aantal jaar geleden in Antwerpen de musical *Daens* speelde, was er overduidelijk een grotere belangstelling voor dat specifieke element. En toen begin 2011 in Nederland een schandaal ontstond over de langdurig vastgebonden 18-jarige Brandon, een verstandelijk gehandicapte jongen met gedragsproblemen, was er een stormloop op de informatie uit de canon sociaal werk over de erg vergelijkbare situatie van Jolanda Venema uit 1988. Dat heeft ertoe geleid dat we als redactie via een actualiteitsvenster ook zelf meer op die actualiteit inspelen om zo de relatie van het verleden over het heden naar de toekomst te leggen.

Ten slotte stelden we vast dat het loont om kennis in een hedendaagse verpakking vorm te geven. Een artikel in de vakpers haalt gemiddeld bijzonder weinig lezers en al helemaal niet buiten de academische doelgroep (collega-onderzoekers of studenten), een artikel in *open access* (gratis online) haalt al wat meer bezoek, en zuiver digitale publicaties halen met een relatief eenvoudige investering veel hogere bezoekersaantallen. In 2000 werd er al een pleidooi gehouden om de traditionele manieren van academisch publiceren mee te laten ontwikkelen met de manier waarop ons informatielandschap zich onder invloed van digitalisering wijzigt, toen aan de hand van het voorbeeld van een historische website over het werk en invloed van John Snow, de grondlegger van de epidemiologie.²⁵ Daar is helaas weinig gehoor aan gegeven en universiteiten zijn juist meer nadruk gaan leggen op zuiver wetenschappelijke publicaties en academische tijdschriften met impactscores. Dat is spijtig, want daardoor ontstaat er een kloof tussen de belangrijkste groep auteurs en een grote groep van hun lezers. De academische wereld dreigt haar communicatiegedrag zo te verengen tot collega-onderzoekers en andere doelgroepen uit beeld te verliezen. Gelukkig zijn er ook tegenbewegingen. Die liggen deels bij de ontwikkeling naar het meer *open access* beschikbaar stellen van academische publicaties²⁶ en gelukkig ook in de zoektocht naar alternatieve verpakkingen van kennis. Inspirerende voorbeelden daarvan zijn de ontwikkelingen naar *OpenCourseWare* of *Open Educational Resources*, de reeks minicolleges van TED en de colleges in de vorm van strips door de Britse Royal Society for the encouragement of Arts, Manufactures and Commerce.²⁷ Toen we een van onze recente boeken²⁸ met behulp van een student van een kunstopleiding vertaalden in een reeks van vergelijkbare stripcolleges²⁹, bleken die wel tien keer meer opgehaald te worden dan het boek zelf. Het lijkt me goed dat alle auteurs die traditioneel via het geschreven woord communiceren naar aanleiding hiervan nadenken over alternatieven, al dan niet in aanvulling of ter vervanging van het traditionele geschreven woord. Datzelfde geldt natuurlijk ook voor uitgevers en tijdschriftredacties, zoals die van *Brood & Rozen*.

- 1 Auguste DE WINNE, *Door arm Vlaanderen*, Gent: Volksdrukkerij, 1904.
- 2 Paul SCHNABEL, *Een eeuw van verschil*, Den Haag: SCP, 2004.
- 3 Arie WILSCHUT, Historisch besef als onderwijsdoel. In: *Nieuwste Tijd*, 2(2002)6, pp. 19-33.
- 4 Jan MARIJNISSEN, *Waar historie huis houdt*, Amsterdam: Thomas Rap, 2005.
- 5 *NRC Handelsblad*, 30/10/2004.
- 6 Zie: <http://www.regiocanon.nl>, laatst geraadpleegd op 23/04/2013.
- 7 Zie: <http://www.wbs.nl/rodecanon>, laatst geraadpleegd op 23/04/2013.
- 8 Abram DE SWAAN, *Zorg en de staat: welzijn, onderwijs en gezondheidszorg in Europa en de Verenigde Staten in de nieuwe tijd*, Amsterdam: Bert Bakker, 1988.
- 9 Marie KAMPHUIS (red.), *Helpen als ambacht: studies over maatschappelijk werk*, Baarn: Bosch en Keuning, 1951; H.C.M. MICHIELSE, *De burger als andragoog. Een geschiedenis van 125 jaar welzijnswerk (1848-1972)*, Amsterdam: Meppel, 1977.
- 10 Wim VERZELEN, *Sociaal werk: in- en uitzichten*, Antwerpen: Garant, 2005.
- 11 De redactie van de canon sociaal werk bestaat momenteel uit Jan Steyaert, Jos van der Lans, Maarten van der Linden en Wim Verzelen.
- 12 Jos VAN DER LANS, Canon van het sociaal werk. In: *TSS tijdschrift voor sociale vraagstukken*, (2006)12, pp. 17-20.
- 13 Maarten VAN DER LINDE, *Basisboek geschiedenis Sociaal Werk in Nederland*, Amsterdam: SWP, 2011.
- 14 Zijn toenmalige werkkamer in het Saint Mary's Hospital in Londen moet een van de kleinste musea ter wereld zijn, maar is desondanks een bezoek waard.
- 15 Jan STEYAERT, Innoveren kan ook al slapend. In: Jan STEYAERT (red.), *Innovaties die vleugels geven (columns)*, Eindhoven: Fontys hogescholen, 2009, pp. 37-38.
- 16 Coen TEULINGS, Solidariteit en uitsluiting, de keerzijden van een en dezelfde medaille. In: Godfried ENGBERSEN & René GABRIËLS (red.), *Sferen van integratie: naar een gedifferentieerd alloctonenbeleid*, Amsterdam: Boom, 1995, pp. 48-73.
- 17 Gabriël VAN DEN BRINK, *De grote overgang. Een lokaal onderzoek naar de modernisering van het bestaan. Woensel 1670-1920*, Nijmegen: Memoria, 1996, p. 259.
- 18 Arhief Huize Amelo, inventarissen 3519 en 2872.
- 19 Zie: http://www.onweersberkhof.com/digitaal_archief/kasboek1739_1740/armenzorg.html, laatst geraadpleegd op 23/04/2013.
- 20 Patrick JANSSENS, *Voor wat hoort wat, naar een nieuw sociaal contract*, Antwerpen: De Bezige Bij, 2011.
- 21 Jan STEYAERT, Formele en informele zorg, de zoektocht naar vitale coalities. In: Jan STEYAERT & Rick KWEKKEBOOM (red.), *Op zoek naar duurzame zorg, vitale coalities tussen formele en informele zorg*, Utrecht: MOVISIE, 2010, p. 27.
- 22 Jan STEYAERT, Schandalen in de sociale sector: viagra voor praktijk- en beleidsontwikkelingen. In: *Alert*, 39(2013)2-b, pp. 57-63.
- 23 Zie: <http://www.historyofsocialwork.org>, laatst geraadpleegd op 23/04/2013.
- 24 Een reproductie van: Juan Luis VIVES, *Secours van den Aermen*, Antwerpen, 1533.
- 25 Ralph FRERICHS, History, maps and the internet: UCLA's John Snow site. In: *SoC bulletin (journal of the Society of Cartographers)*, 34(2000)2.
- 26 Jan STEYAERT, Eelco FERWERDA, Marnix VAN BERCHUM, Annemiek VAN DER KUIL, Democratiseren van toegang tot onderzoeksresultaten. In: Corien PRINS, Anton VEDDER, Frans VAN DER ZEE (red.), *De transformerende kracht van ict. Jaarboek ict en samenleving 2012*, Gorredijk: Media Update Vakpublicaties, 2012, pp. 123-139.
- 27 Zie: <http://www.ted.com> en <http://www.thersa.org/events/rसानimate>, laatst geraadpleegd op 23/04/2013.
- 28 Jan STEYAERT & Rick KWEKKEBOOM (red.), *Op zoek naar duurzame zorg [...]*, Utrecht: MOVISIE, 2010.
- 29 Te zien op onder meer: <http://www.wmowerkplaatsen.nl> en <http://www.youtube.com/Wmowerkplaatsen>, laatst geraadpleegd op 23/04/2013.